

СОЦІОЛОГІЯ

УДК 316.614:316.346.32-053.6

DOI <https://doi.org/10.32782/apfs.v054.2025.14>*Л. В. Калашнікова*ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-9573-5955>*доктор соціологічних наук, професор,
професор кафедри соціології та масових комунікацій
Криворізького державного педагогічного університету***ПРИЧИННО-НАСЛІДКОВІ ЗВ'ЯЗКИ ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНИХ КОНСТРУКТІВ
ПІДЛІТКОВОЇ СЕКСУАЛЬНОСТІ: СОЦІОЛОГІЧНІ ВІЗІЇ**

Актуальність проблеми. З соціологічної точки зору, підліткова сексуальність – це не просто біологічна фаза розвитку, а динамічний соціальний конструкт, що формується, трансформується та осмислюється в рамках певного суспільного, культурного та історичного контексту. Зміни у цьому конструкті є відображенням глибинних соціокультурних трансформацій.

Сучасні підлітки формують свою сексуальність у надзвичайно динамічному та інформаційно насиченому середовищі, яке кардинально відрізняється від того, в якому зростали попередні покоління. Традиційні уявлення про сексуальність, що ґрунтувалися на патріархальних нормах, релігійних догматах та обмеженому доступі до інформації, сьогодні втрачають свою монополію. Натомість нові соціальні конструкти сексуальності активно формуються під впливом глобалізації, диджиталізації, культурної лібералізації, секуляризації, а також зміни гендерних ролей, диверсифікації сексуальних ідентичностей та орієнтацій. Ця трансформація призводить до суттєвих розривів між традиційними агентами сексуальної соціалізації (сім'я, освіта, релігійні громади), які часто продовжують оперувати застарілими парадигмами, та реальними поведінковими практиками й світоглядом підростаючого покоління.

Як наслідок, підлітки стикаються з проблемами відсутності адекватної підтримки та розуміння з боку дорослих, браком достовірної інформації про безпечну і відповідальну сексуальну поведінку, а також тиском суперечливих або навіть шкідливих наративів, що поширюються у неформальних спільнотах, Інтернет-середовищі. Що, своєю чергою, породжує ризики для їх фізичного та психологічного здоров'я, включаючи ранній початок статевого життя, часту зміну сексуальних партнерів, підвищення рівня незахищених статевих контактів, поєднання статевої активності зі зловживанням психотропних речовин, поширенням інфекцій тощо.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Згідно з теорією соціального конструктивізму П. Бергера і Т. Лукмана, сексуальність, як й будь-який інший аспект соціальної реальності, формується у процесі складної взаємодії підлітків з найближчим соціальним оточенням та суспільством через реалізацію повсякденних практик (пошук ідентичності, створення соціальних значень), що створюють і підтримують соціальну дійсність з позиції конкретного індивіда [19]. Підліткова сексуальність є флюїдною, оскільки вона постійно розвивається, переосмислюється і переконструюється під впливом гормональних змін, інтенсифікації взаємодії з однолітками як основного «поля» для екстерналізації та об'єктивації нових сексуальних норм і практик. Натомість М. Фуко, зосереджує увагу на чинниках макрорівня у формуванні підліткової сексуальності (зокрема функціонуванні таких соціальних інституцій, як медицина, право, психологія, освіта, релігія), які створюють сексуальні ідентичності та регулюють сексуальні практики [16].

На думку К. Дж. Гергена, у сучасному суспільстві центральним інструментом формування підліткової сексуальності є мова і дискурс [22]. Підлітки, взаємодіючи з однолітками, обмінюються досвідом, чутками, порадами, формують групові уявлення про секс. З іншого боку, вони активно конструюють своє «Я» у відповідь на соціальні можливості та очікування. Батьки та інші значимі дорослі визначають соціальні конструйовані ярлики – реакції, настанови, табу, окреслюючи межі «нормальності» сексуальних стосунків. Асоціальні мережі та форуми стають простором для експериментів з множинними ідентичностями, обговорення сексуальності та пошуку однодумців.

Подібної позиції дотримувалися Дж. Гагнон та В. Саймон, які заснували теорію сексуальних сценаріїв [21]. Вони стверджували, що сексуальні акти, бажання, ідентичності та навіть самі відчуття не є суто біологічними імперати-

вами, а радше виступають продуктом складного психосоціального процесу навчання і соціалізації. Культурні, міжособистісні, внутрішньо особистісні сексуальні сценарії тісно переплетені з гендерними очікуваннями й допомагають підліткам «включитися» у формування сексуальності з початком їх статевого дозрівання – зрозуміти значення внутрішніх станів, організовувати послідовність сексуальних дій, розшифровувати нові ситуації, встановити межі сексуальних реакцій та пов'язати значення несексуальних аспектів життя зі специфічно сексуальним досвідом.

Так, на думку Л. Вейд «культура хукапів» є сучасним соціально конструйованим сценарієм, який впливає на підліткову сексуальність, формуючи певні очікування щодо випадкових, невимушених, разових сексуальних контактів без зобов'язань [23]. Адже для підлітків, які ще не мають досвіду побудови реальних стосунків, саме онлайн-середовище (сайти знайомств, соцмережі, відеоплатформи) спричиняє спотворення їхніх уявлень про інтимність та сприяє поширенню і закріпленню культури хукапів, реалізуючи доступ до випадкових контактів та посилюючи тиск на зовнішню привабливість й «доступність».

У цьому світлі актуальними є й ідеї квір-теорії Дж. Батлер, яка стверджувала, що гендер – це не внутрішня сутність, а перформативний акт, набір повторюваних дій, жестів, мовних практик, які створюють ілюзію стабільного «Я» [20]. Підлітки, що вступають у період активного пошуку ідентичності, є яскравим прикладом цього перформансу. Вони експериментують з одягом, манерами, мовою, щоб відповідати або кидати виклик гендерним та сексуальним нормам.

У вітчизняній соціологічній традиції тривалий час науковці не приділяли достатньої уваги вивченню власне сексуальності підлітків як самостійного соціального конструкту, порівняно з іншими соціально-психологічними аспектами їх розвитку. Значна частина поточних досліджень (2002–2023 рр.) щодо стану сексуального здоров'я підлітків, проблем поширення ВІЛ/СНІДу, інфекцій, що передаються статевим шляхом (ІПСШ), небажаних вагітностей, вживання контрацепції та сексуальної освіти, проводилися дослідницькою групою ГО «Український інститут соціальних досліджень ім. О. Яременка» за підтримки ЮНІСЕФ [2; 7; 10; 11; 14; 15]. З-поміж робіт окремих науковців, слід звернути увагу на роботи С. Аксьонової [1], Б. Ворніка [3], Т. Говорун [4], О. Голоцван [5], Ю. Градової [6], О. Кислової, А. Ніколаєвської [8], А. Лобанової [9], К. Седих [12], Н. Шевченко [17] та ін. Зауважимо, що вітчизняні соціологи дедалі більше відходять від ризикоорієнтованого під-

ходу до вивчення підліткової сексуальності, визнаючи її як частину нормативного розвитку та ідентифікації, хоча й з усвідомленням потенційних ризиків зміни соціальних конструктів.

Відтак, метою даної статті є виявлення та аналіз причинно-наслідкових зв'язків формування сучасних соціальних конструктів підліткової сексуальності в українському суспільстві, використовуючи соціологічні візії та враховуючи вплив глобальних трансформацій і цифрового середовища.

Виклад основного матеріалу. Згідно з даними Держкомстату щороку близько 1 млн українських підлітків досягають репродуктивного віку [13, с. 27], що робить цей період критичним для їхнього майбутнього здоров'я та репродуктивного потенціалу країни в цілому.

У сучасному суспільстві майже відсутні інституційні обряди ініціації, які раніше позначали перехід до дорослого життя. Відтак сексуальний дебют для багатьох підлітків несвідомо стає таким собі «замінником» обряду, способом переходу у доросле життя. За результатами опитувань, проведених ГО «Український інститут соціальних досліджень ім. О. Яременка» протягом листопада-грудня 2023 р. (N=23 612 осіб віком 11–17 років, що проживають на підконтрольній території України), простежується чітка вікова закономірність щодо започаткування сексуального досвіду підлітків: серед 13-річних респондентів цей показник сягає 4%, з віком він зростає до 28% у 17-річних. Хлопці частіше, ніж дівчата, повідомляють про наявність сексуального досвіду (13% проти 8% відповідно), що може свідчити про наявні відмінності у розумінні та інтерпретації сексуального дебюту [2, с. 62].

Зниження віку сексуального дебюту детерміноване лібералізацією суспільства, оскільки традиційні табу поступово послаблюються. Спостерігається толерантне ставлення до дошлюбного сексу та спільного проживання, а також до різних форм сексуальної поведінки, які раніше вважалися девіантними. Роль соціального інституту шлюбу суттєво еволюціонувала, оскільки для багатьох він більше не є єдиною або обов'язковою передумовою для інтимних стосунків чи створення сім'ї. Спільне проживання (кохабітація) без офіційної реєстрації шлюбу стало поширеною формою відносин, яка часто розглядається як «тестовий період» або самодостатній спосіб життя. Відтермінування шлюбно-сімейних відносин через економічні (навчання, прагнення кар'єрного зростання, відсутність власного житла) або соціальні (гедоністичні цінності, бажання «пожити для себе», відсутність поспіху) чинники, впливає на формування ставлення до дошлюбного сексу і спільного проживання як логічного продовження романтичних стосунків.

Медіа, зокрема кіно, телесеріали, музика та блогери часто романтизують або гламуризують ранні сексуальні стосунки, відтак сучасні підлітки щоденно стикаються з візуальним та текстовим контентом, що містить явні або приховані сексуальні натяки, зображення та обговорення. Це може створити враження «нормальності» раннього сексуального досвіду та сприяти формуванню певних очікувань.

Більшість дослідників відзначають тісний зв'язок між раннім вступом у статеве життя і подальшою ризикованою сексуальною поведінкою, оскільки підлітки часто вступають у сексуальні стосунки абсолютно непередбаченими, наражаючи себе на ризики й небезпеки. За даними МОЗ України внаслідок поширення незахищених статевих стосунків серед підлітків спостерігається позитивна динаміка захворюваності на ІПСШ, аборти й ранні пологи (див. табл. 1).

Сучасна медицина свідчить, що понад три десятки бактерій, вірусів та паразитів можуть передаватися статевим шляхом, включаючи різні форми сексуальних контактів (вагінальні, оральні, анальні, петингові тощо). Серед найпоширеніших збудників, що викликають високу захворюваність на ІПСШ, п'ять є виліковними (сифіліс, гонорея, хламідіоз, трихомоніаз, уреаплазмоз), а чотири інші – вірусними, невиліковними (гепатит В, вірус простого герпесу, вірус папіломи людини, ВІЛ/СНІД). З іншого боку, підлітки отримують небажаний віктимний досвід, часто-густо стаючи жертвами домагань, насильства, збочень, зґвалтувань та навіть секс-експлуатації, відтак підвищується ризик небажаних вагітностей, переривання яких у підлітковому віці створює значні загрози для подальшого репродуктивного здоров'я.

В цілому, масштаби розповсюдження всіх представлених захворювань значно вищі у підлітків віком 15–17 років порівняно з дітьми до 14 років. Це очікувано, оскільки більшість із цих нозологій пов'язані з сексуальною активністю. Для більшості захворювань, особливо у групі 15–17 років, спостерігається різке зниження

показників у 2020 р. та подальше утримання на нижчому рівні або незначне зростання у наступні роки. Це може бути пов'язано з різними факторами, такими як зміни у системі діагностики, доступності медичних послуг або впливом зовнішніх подій (наприклад, пандемії COVID-19). Серед представлених ІПСШ, трихомоніаз та уреаплазмоз демонструють найвищі показники поширеності, особливо у групі 15–17 років. Статистичні показники щодо поширеності штучних абортів серед підлітків до 14 років доволі низькі та стабільні (0,03-0,08), проте у віковій групі 15–17 років спостерігається їх коливання, з піком у 2022 р. (3,78) та подальшим зниженням до 0,69 у 2023 р. Зафіксована чисельність ранні пологів у групі до 14 років вкрай низька і становить 0,12 у 2018 р. та 0,09 у 2023 р. Натомість для підлітків 15–17 років ці показники значно вищі, ніж у молодшій групі, – 6,82 у 2018 р. та 3,40 у 2023 р.

Однією з провідних причин поширення ризикованої сексуальної поведінки є відмова від контрацепції під час сексуальних контактів. І хоча за останні десятиліття контрацептивна культура загалом підвищилася, у значній частині підлітків перший статевий контакт зазвичай незапланований і нерідко відбувається без належного захисту.

Дані опитування дозволяють стверджувати, що дівчата виявляють вищий рівень стурбованості щодо безпеки сексуальних контактів, адже 70% з них повідомили про використання презервативів партнерами під час першого акту, тоді як серед хлопців цей показник становить 61%. Мешканці міст частіше вдаються до використання презервативів під час сексуального дебюту порівняно з їхніми сільськими однолітками. Цю розбіжність можна пояснити вищим рівнем сексуальної культури в міському середовищі та тим, що сільські підлітки нерідко здобувають перший сексуальний досвід дещо раніше, що може бути взаємопов'язаним [2, с. 63].

Також слід наголосити, що хлопці частіше повідомляють про використання медикаментозної контрацепції під час сексуальних контактів, ніж дівчата. Це може бути пов'язано з тим, що партнери

Таблиця 1

**Динаміка захворюваності на ІПСШ та кількості абортів на 100 тис. дівчат-підлітків
за 2018–2023 рр. [18, с. 14–15]**

Нозологія / Рік	до 14 років						15–17 років					
	2018	2019	2020	2021	2022	2023	2018	2019	2020	2021	2022	2023
Сифіліс	0,13	0,16	0,06	0,03	0,11	0,17	2,86	0,94	1,08	1,92	0,73	0,67
Гонорея	0,44	0,13	0	0	-	0	2,67	2,62	1,26	1,74	0,57	0,85
Хламідіоз	0,13	0,10	0	0	0,02	0	9,36	8,43	1,49	1,74	0,57	1,00
Трихомоніаз	2,65	0,80	0,36	0,23	0,18	0,34	59,97	47,04	23,85	16,73	5,53	8,70
Уреаплазмоз	0,51	0,60	0,10	0,07	0,03	0,03	21,01	15,93	2,69	2,61	1,14	2,01
Штучні аборти	0,05	0,05	0,03	0,05	0,08	0,03	1,35	1,27	0,96	1,24	3,78	0,69
Ранні пологи	0,12	-	-	-	-	0,09	6,82	-	-	-	-	3,40

дівчат зазвичай старші за віком, а отже, й більш досвідчені у питаннях контрацепції, зокрема у використанні презервативів. Кожна п'ята респондентка-підліток мала перший сексуальний контакт із партнером старше 20 років [2, с. 64].

Сучасні підлітки переважно звертається до Інтернету для отримання інформації про статеві стосунки. Понад половина опитаних (58,4%) вказали саме Інтернет як основне джерело пошуку відповідей на свої запитання. Ця тенденція чітко посилюється з віком: якщо серед 10-річних лише 34,9% знаходили потрібну інформацію в Інтернеті, то серед 17-річних цей показник зростає до 72,9%. Другу позицію за значущістю інформування про статеве життя посідають друзі та однолітки, на яких покладаються в середньому 41,0% респондентів. Частка тих, хто отримує інформацію від дружнього оточення, коливається від 29,9% до 46,9%, досягаючи найвищих показників серед 17-річних підлітків. Попри те, що батьки та вчителі також відіграють значну роль, слугуючи важливими джерелами знань про статеві стосунки для кожного третього респондента (32,5% та 28,9% відповідно) [14, с. 64–65].

Відтак проблема полягає в тому, що найбільш доступні джерела (Інтернет, друзі, однолітки) часто є найменш достовірними. Це створює інформаційний вакуум і робить підлітків вразливими до дезінформації, ризикованої поведінки та її негативних наслідків. Зокрема, необмежений доступ до інформації, порнографічних сайтів, сексуально відвертого контенту та різноманітних сексуальних репрезентацій доступні у кілька кліків. З іншого боку, підлітки використовують соціальні онлайн-мережі для дослідження та презентації своєї сексуальної та гендерної ідентичності, тестування меж, флірту. Це створює як можливості для самовираження, пошуку однодумців, так і тиск на відповідність певним «ідеальним» образам сексуальності, що може впливати на самооцінку та психічне здоров'я.

На думку Ю. Градової, мережевий секстинг є поширеною етичною і правовою проблемою сучасності, найпоширенішою його формою є сексторшин за участі підлітків, який подекуди може мати продовження у практиках грумінгу та сексуальної експлуатації. Розв'язання проблеми ускладняється відсутністю розсудливих механізмів балансування приватного життя, задоволення і захисту від переслідувань [6].

Для багатьох підлітків відчувати невизначеність щодо своєї сексуальної орієнтації та/або гендерної ідентичності є абсолютно нормальним. Домінуюча гетеронормативність суспільства створювала певний тиск на них, змушуючи їх приховувати свої справжні почуття або намагатися

відповідати очікуванням, що часто-густо ставало причиною дистресу та проблем з психічним здоров'ям. Натомість сучасний сексуальний дискурс суттєво змінився, ставши значно ширшим та інклюзивнішим. Ця трансформація тісно пов'язана зі зростанням суспільної прийнятності гомосексуальності, бісексуальності, трансгендерності та інших ідентичностей у багатьох країнах. Історично ці форми сексуальності часто стигматизувалися, вважалися психічними розладами або навіть злочинами. Проте, завдяки активній діяльності правозахисних організацій, науковим дослідженням та зміні соціальних норм, відбулася декриміналізація одностатевих стосунків, легалізація одностатевих шлюбів та цивільних партнерств, а також посилена боротьба з дискримінацією на основі сексуальної орієнтації та гендерної ідентичності. Ці зміни в суспільному дискурсі мають сьогодні глибокий вплив на підлітків, формуючи їхнє розуміння себе та оточення. Впровадження комплексної та інклюзивної сексуальної освіти, відкритий діалог між батьками та дітьми, створення безпечного середовища для всіх підлітків, незалежно від їхньої сексуальної орієнтації й гендерної ідентичності уможливають уникнення впливу консервативних наративів у суспільстві.

Висновки. У широкому розумінні соціальні конструкти підліткової сексуальності являють собою ідеї, уявлення та норми, які формуються та підтримуються суспільством. Вони не є об'єктивною реальністю, а радше результатом колективної угоди й інтерпретації. Щодо підліткової сексуальності, суспільство формує певні конструкти про те коли має починатися сексуальне життя, яка сексуальна поведінка є нормальною чи прийнятною, які ролі виконують хлопці та дівчата у сексуальних взаємодіях, як вони мають проявляти свою сексуальність. Ці конструкти передаються через сім'ю, однолітків, школу, релігію та, особливо інтенсивно, через медіа. Соціальні конструкти безпосередньо впливають на формування сексуальних сценаріїв – своєрідні «інструкції», які підлітки використовують для навігації у своїх сексуальних стосунках та взаємодіях.

Узагальнюючи, зазначимо, що сучасні підлітки мають можливість обирати з щонайменше чотирьох типів сексуальних сценаріїв, серед яких: *романтичний сценарій* (секс сприймається як кульмінація глибоких емоційних стосунків, любові, прихильності, часто пов'язаний з ідеєю «єдиної справжньої любові» і «другої половинки», яка тиражується медіа як ідеалізовані романтичні уявлення); *гедоністичний сценарій* («вільний» секс відокремлений від емоційної прихильності, де акцент робиться на отриманні задоволення, експериментах, кількості партнерів, такий сце-

нарий нав'язується через соціальні мережі, вплив однолітків); *сценарій тиску/обов'язку* (сексуальні стосунки відбуваються під тиском партнера/однолітків або через бажання «відповідати» певним очікуванням); *раціональний сценарій* (безпечний секс за згодою з використанням контрацепції задля профілактики ППСШ). Зміни та пом'якшення сексуальних норм дозволяють зменшувати тиск на підлітків щодо слідування суворо гетеронормативним сценаріям, дозволяючи їм більше досліджувати власні бажання. Тоді як трансформації сексуального дискурсу, особливо зростання толерантності до ЛГБТК+ ідентичностей суттєво розширюють діапазон можливих сексуальних сценаріїв.

З іншого боку, не варто забувати про те, що війна в Україні та геополітичні зміни спричиняють травми, втрати, вимушені переміщення та порушення звичного соціального оточення (школа, друзі), що впливають на емоційний стан підлітків, механізми їх адаптації та, як наслідок, на формування сексуальності. Війна може спричинити прискорене дорослішання, зміну ціннісних пріоритетів та підвищену вразливість до ризикованої поведінки. У зонах військового конфлікту особливо підвищується ризик сексуального насильства та експлуатації, що може мати довготривалі негативні наслідки для формування сексуальної ідентичності та здоров'я підлітків.

Усі означені зміни у становленні соціального конструкта сексуальності в сучасних суспільствах інтерпретуються переважно як наслідки глибоких культурних трансформацій внаслідок появи нових ідей та цінностей, що впливають на вибір підлітків. Щодо їх сексуальної поведінки, то тут виділяються два аспекти: посилення акценту на індивідуальній автономії, зокрема у виборі сексуального способу життя, та відмова від соціального контролю та правил, що встановлюються провідними агентами сексуальної соціалізації. Проблема полягає в тому, що соціальні конструкти часто є неявними, суперечливими та не завжди здоровими. Підлітки, формуючи свою ідентичність, можуть «приміряти» ці конструкти та сценарії на себе, що може призвести до внутрішнього конфлікту, психологічного дистресу, проблем з ідентифікацією, проявів ризикованої сексуальної поведінки. Саме тому важливо, щоб формування соціальних конструктів підліткової сексуальності відбувалося на основі наукової інформації, етичних принципів та поваги до різноманітності. Комплексна сексуальна освіта, відкритий діалог у сім'ях та критичний аналіз медіавпливу є ключовими для формування здорових, безпечних та інклюзивних сексуальних сценаріїв у сучасних підлітків.

Література

1. Аксьонова С. Ю. Підліткове материнство: демографічний аспект проблеми. Київ : Ін-т демографії та соціальних досліджень імені М. В. Птухи НАН України, 2016. 184 с. URL : https://idss.org.ua/monografii/2016_Aksyonova.pdf.
2. Аналітичний звіт за результатами опитування українських підлітків у 2022/2023 роках «Здоров'я та поведінкові орієнтації учнівської молоді» в межах міжнародного проекту ВООЗ «Health behaviour schoolage children» (HBSC). Київ : ГО «Український інститут соціальних досліджень ім. О. Яременка» 2024, 94 с. URL : https://www.unicef.org/ukraine/en/media/51006/file/Health%20Behaviour%20in%20School-Aged%20Children%20study_Ua%201.pdf.
3. Ворнік Б. М., Голоуван О. А., Дмитренко О. А. Сексуальність і сексуальна поведінка. Київ : ВСВ «Медицина», 2025. 215 с.
4. Говорун Т. В., Ворнік Б. М. Сексуальність та статеві поведінка в Україні: проблеми сьогодення та перспективи. Київ : [б. в.], 1995. 51 с.
5. Голоуван О. А. Соціальні детермінанти сексуального здоров'я молоді. Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія: Соціологічні науки. 2019. № 42. С. 40–44.
6. Градова Ю. В. Секстинг як вид кібербулінгу. Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія: Право. 2020. № 30. С. 174–177.
7. Здоров'я та поведінкові орієнтації учнівської молоді : моногр. / О. М. Балакірева, Н. О. Рингач, Р. Я. Левін та ін. ; наук. ред. О. М. Балакірева. Київ : Укр. ін-т соц. дослідж. ім. О. Яременка, 2007. 128 с.
8. Кислова О. М., Ніколаєвська А. М. Підліткова сексуальність та проблеми сексуальної освіти в Україні. Український соціум. 2023. № 2(85). С. 190–206.
9. Лобанова А. С., Калашнікова Л. В. Робота з підлітками-девіантами: соціологічний та психологічний аспекти : підручник для студентів вищих навчальних закладів. Київ : Вид-во «Каравела», 2017. 470 с.
10. Особливості сексуальної поведінки та орієнтацій неповнолітніх / О. Балакірева (кер.), Т. Бондар, М. Варбан, О. Яременко. Київ : Державний інститут проблем сім'ї та молоді, 2002. Вип. 2. 38 с.
11. Показники та соціальний контекст формування здоров'я підлітків : моногр. / О. М. Балакірева, Т. В. Бондар, Д. М. Павлова та ін. ; наук. ред. О. М. Балакірева. Київ : ЮНІСЕФ, Укр. ін-т соц. дослідж. ім. О. Яременка, 2014. 156 с. URL : https://www.uisr.org.ua/wp-content/uploads/2024/04/analitical_report_hbsc_2015_fin_ua.pdf.
12. Психологія розвитку особистості у підлітковому та ранньому юнацькому віці. Навч. посіб. для студентів вищих навч. закладів / за ред. К.В. Седих. Полтава : Астрал, 2018. 342 с.
13. Розподіл постійного населення України за статтю та віком на 1 січня 2022 р. Київ : Держкомстат, 2023. 347 с. URL : https://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2022/zb/06/roz_nas22.pdf.
14. Соціальна обумовленість та показники здоров'я підлітків та молоді : за результатами соціологічного дослідження в межах міжнародного проекту «Здоров'я та поведінкові орієнтації учнівської молоді» : моногр. / О. М. Балакірева, Т. В. Бондар та ін. ; наук. ред. О. М. Балакірева ; ЮНІСЕФ, ГО «Укр. ін-т соц. дослідж. ім. О. Яременка». Київ : Поліграфічний центр «Фоліант», 2019. 127 с. URL : https://www.unicef.org/ukraine/media/921/file/Social%20conditionality%20report_Ua.pdf.

20and%20indicators%20of%20adolescent%20and%20youth%20health%20in%20Ukraine.pdf.

15. Стан та чинники здоров'я українських підлітків : моногр. / О. М. Балакірева, Т. В. Бондар, О. Р. Артюх та ін. ; наук. ред. О. М. Балакірева. Київ : «К.І.С.», 2011. 172 с.

16. Фуко М. Історія сексуальності. Т. 1: Жага пізнання / пер. з фр. Харків: ОКО, 1997. 240 с.

17. Шевченко Н. М. Гендерні аспекти формування сексуального здоров'я підлітків. Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія: Психологія. 2015. № 58. С. 150–154.

18. Щорічний звіт про стан здоров'я населення України та епідемічну ситуацію за 2023 рік. Київ : Держкомстат, 2024. 78 с.

19. Berger P. L., Luckmann T. The social construction of reality: a treatise in the sociology of knowledge. New York : Anchor Books, 1966. URL : <https://amstudugm.files.wordpress.com/2011/04/social-construction-of-reality.pdf>.

20. Butler J. Bodies that matter: on the discursive limits of «sex». New York : Routledge, 1993. 288 p.

21. Gagnon J. H., Simon W. Sexual conduct: the social sources of human sexuality. Chicago : Aldine Publishing Company, 1973. 352 p.

22. Gergen K. J. An invitation to social construction: co-creating the future. 4 ed. London : SAGE Publications Ltd, 2023. 312 p.

23. Wade L. American Hookup: The New Culture of Sex on Campus. New York : W. W. Norton & Company, 2017. 304 p.

Анотація

Калашнікова Л. В. Причинно-наслідкові зв'язки формування соціальних конструктів підліткової сексуальності: соціологічні візії. – Стаття.

Сучасне розуміння підліткової сексуальності виходить за рамки суто біологічного явища, розглядаючи її як динамічний соціальний конструкт, що формується під впливом множинних факторів: глобалізації, диджиталізації, культурної лібералізації, секуляризації та зміни гендерних ролей. Традиційні агенти соціалізації (сім'я, освіта, релігія) часто не встигають за цими трансформаціями, що призводить до інформаційного вакууму та підвищує ризики для фізичного та психологічного здоров'я підлітків (ранній початок статевого життя, незахищені контакти, ІПСШ). Спираючись на теорії соціального конструктивізму, дискурсу та сексуальних сценаріїв, а також квір-теорію, аналізується, як суспільство через повсякденні практики, мову, медіа та інституції впливає на формування підліткової сексуальності. Особлива увага приділяється впливу цифрового середовища та його ролі у формуванні сексуальних сценаріїв та ідентичностей. Представлено результати соціологічних опитувань, що виявляють вікову динаміку сексуального дебюту українських підлітків та наявні гендерні, географічні відмінності. Доведено, що лібералізація суспільних норм та зниження віку сексуального дебюту корелюють зі зростанням ризиків для здоров'я. Проаналізовано статистичні дані МОЗ України щодо захворюваності на ІПСШ та кількості абортів

серед дівчат-підлітків за 2018–2023 рр., які свідчать про поширеність незахищених статевих стосунків. Наголошується, що війна в Україні та геополітичні зміни посилюють вразливість підлітків, підвищуючи ризики сексуального насильства та експлуатації. Визначено основні типи сексуальних сценаріїв, що їх обирають підлітки: романтичний, гедоністичний, тиску/обов'язку та раціональний. Підкреслюється необхідність формування здорових, безпечних та інклюзивних сексуальних сценаріїв на основі наукової інформації, етичних принципів та поваги до різноманітності через комплексну сексуальну освіту, відкритий діалог у сім'ях та критичний аналіз медіавпливу.

Ключові слова: підлітки, сексуальність, соціальний конструкт, соціологічні візії, сексуальні сценарії, соціалізація, цифрове середовище, ризикована сексуальна поведінка.

Summary

Kalashnikova L. V. Cause and effect relationships in the formation of social constructs of adolescent sexuality: sociological perspectives. – Article.

The modern understanding of adolescent sexuality goes beyond a purely biological phenomenon, viewing it as a dynamic social construct shaped by multiple factors: globalization, digitalization, cultural liberalization, secularization, and changing gender roles. Traditional agents of socialization (family, school, religion) often fail to keep up with these transformations, which leads to an information vacuum and increases risks for adolescents' physical and psychological health (early sexual activity, unprotected sex, STIs). Drawing on theories of social constructivism, discourse and sexual scenarios, as well as queer theory, the article analyzes how society influences the formation of adolescent sexuality through everyday practices, language, media and institutions. Particular attention is paid to the influence of the digital environment and its role in shaping sexual scenarios and identities. The results of sociological surveys are presented, which reveal the age dynamics of the sexual debut of Ukrainian adolescents and the existing gender and geographical differences. It is proved that the liberalization of social norms and a decrease in the age of sexual debut correlate with an increase in health risks. The author analyzes the statistics of the Ministry of Health of Ukraine on the incidence of STIs and the number of abortions among adolescent girls for 2018–2023, which indicate the prevalence of unprotected sexual relations. It is emphasized that the war in Ukraine and geopolitical changes increase the vulnerability of adolescents, increasing the risks of sexual violence and exploitation. The main types of sexual scenarios chosen by adolescents are identified: romantic, hedonistic, pressure/obligation, and rational. The necessity of forming healthy, safe and inclusive sexual scenarios based on scientific information, ethical principles and respect for diversity through comprehensive sexuality education, open dialogue in families and critical analysis of media influence is emphasized.

Key words: teenagers, sexuality, social construct, sociological visions, sexual scenarios, socialization, digital environment, risky sexual behavior.

Дата надходження статті: 27.06.2025

Дата прийняття статті: 15.07.2025

Опубліковано: 10.09.2025